

Sztanó László

Olasz-magyar kulturális szótár

(Budapest: Corvina Kiadó, 2008. 304 pp.

ISBN 976 963 13 5697 7)

Erdősi Vanda

E-mail: vanda_erdosi@yahoo.de

Az elmúlt évtizedben Magyarországon sikeres és jelentős műfajjá vált a kulturális szótár. Ennek magyarázata lehet többek között a globalizáció jelensége, az interkulturális kommunikáció felértékelődése, a nyelvtudás, valamint (nem utolsósorban) a más kultúrák iránti nyitottság fontosságának hangsúlyozása a kultúra szinte minden területén.

A kulturális szótár műfajának lényege, hogy szótárba rendezze egy adott kultúra jelenségeit megnevező szavakat, kifejezéseket, frazeológiai egységeket, amelyeket szócikk formájában olyan módon mutat be és magyaráz meg, hogy annak az adott kultúrában való jelentése és jelentősége érthető és élvezhető legyen, és hasznosítható információval szolgáljon egy másik, eltérő kultúra képviselője számára.

Az olasz kultúra magyar nyelvű bemutatására érdekes módon szinte párhuzamosan két szótár íródott, és mindössze egy év eltéréssel jelent meg. Az egyik Juhász Zsuzsanna *Olasz élet – olasz kultúra* című munkája (Juhász 2007), a másik kötet pedig Sztanó László *Olasz-magyar kulturális szótára*, amelyet itt ismertetek. A szótár a Corvina Kiadó kiadásában jelent meg, folytatásaként annak a hagyománynak, amelyet a kiadó a kulturális szótárak kiadásában teremtett – gondolok itt a következőkre: Gy. Horváth László *Japán kulturális szótára*; Bart István *Magyar-angol kulturális szótára*; Györffy Miklós *Német-magyar kulturális szótára*; valamint Soproni András munkája, az *Orosz kulturális szótár*. A szótár ismertetéséhez Fóris–Rihmer (2007) *A szótárak minősítési kritériumairól* írott cikkét vettem alapul.

A szótár szerzőjének neve jól ismert az olasz nyelvvel és kultúrával foglalkozók számára. Sztanó László a Debreceni Egyetem Olasz Tanszékének docense, nyelvész, irodalmár, műfordító. Az olasz nyelv és kultúra ismerője, oktatója, közvetítője. Nevéhez fűződik *Az ezernevű város – Bologna* című kötet (Sztanó 2002).

A könyv címlapját alul és fölül két nagyméretű, az olasz életből két képet, két pillanatot bemutató két színes kép uralja (a borítót Németh Dóra tervezte), középen olvasható a szerző neve és a kötet címe. Az alsó kép alatt megjelenik a kiadó neve. A hátsó borítón a szerző ajánlása olvasható: „...S csak ennyi lenne Olaszország? Amennyire magától értődő egy közösség identitása, annyira összetett dolog, bonyolult történelmi gyökerekkel és a kollektív emlékezet hajszálgyökereivel: indulókkal, táncdalokkal, botrányokkal, ételekkel, hírességekkel és emlékezetes tévéműsorokkal. E szótár szerzője még mindig nem ismeri eléggé. Ki tudja, talán a következő negyven évben...”.

A megastruktúrát lényegében (az első és hátsó borító által közrefogva) a következők alkotják: Előszó, Bevezetés, a szótári rész, Névmutató. Tartalomjegyzéket a könyv nem tartalmaz.

Az előszó példák segítségével írja le a szótár tartalmát, célkitűzését, határozza meg a kulturális szótár műfajának lényegét, jelentését. A definiálásra tett kísérlet során a szerző arra a megállapításra jut, hogy könnyebb kijelölni, mi az, ami nem tartozik a kulturális szótár tartalmához és célkitűzéséhez, mint pontosan definiálni azt. Ebben a részben nagyszámú kiváló szakirodalmat sorol fel, amelyekből az érdeklődő olvasó tájékozódhat.

A szótár kevés rövidítést és jelet alkalmaz (valószínűleg a kulturális szótár műfaja és sajátosságai kevésbé igénylik ezt, mint egyéb szótárműfajok), mégis, érdemes volna külön rövidítésjegyzék alatt felsorolni és magyarázni azokat. A két ténylegesen használt jel kétféle nyíl, az egyik a más szócikkre való utalást, a másik az egyéb kulturális szótár anyagára való utalást jelzi, valamint aláhúzással jelöli az olyan szóhangsúlyt, amely az olasz nyelvre érvényes szabálytól eltér, vagy a magyarok számára nem feltétlenül egyértelmű. A kötetben használt jelekkel kapcsolatos információk közvetlenül a *Bevezetés – Ami (már) nincs a szótárban* című fejezet után következő oldalon olvashatók. Felületesen szemlélve és a szöveg képét tekintve az előző fejezettől csak alig láthatóan különül el – *nincs* címe a jelmagyarázatnak, és a magyarázat folytatólagos mondatokban olvasható, tehát nehezebben felfedezhető, mint címmel jelölve lenne, és a szövegképet tekintve figyelemfelkeltőbb és áttekinthetőbb talán egy jelmagyarázat, ha például felsorolásszerű, táblázatos stb.

A szótári rész után következik a kötet utolsó része, a Névmutató, amelyben csak olyan olasz személyek neve olvasható, akik külön címszóként nem szerepelnek. A szerző kiemeli, hogy a szótár „nem életrajzi lexikon, maguk a nevek semmiféle keresztmetszetét nem nyújtják az olasz kultúrának”, tehát – jogosan – nem törekszik, nem is törekedhet teljes körű felsorolásra. A Névmutató utal az egyes nevek főbb előfordulásaira, azokra a címszavakra, amelyek szócikkében az adott személyekről fontos információk találhatóak.

Térjünk át a szótári rész vizsgálatára. A makrostruktúra jellemzője, hogy kéthasábos beosztásban, alfabetikus rendben követik egymást az olasz nyelvű szavak, kifejezések, frazeologizmusok. A kötet anyaga egyértelműen szöveges, néhány esetben rajzok egészítik ki a szócikkeket. Ez olyan esetekben fordul elő, ha a szócikk alapjául szolgáló kifejezést (sőt, ebben az esetben megnyilatkozást, „kiszólást” a nyelvhasználat során nonverbális jegyek (mimika, gesztus) egészítik ki – pl. **Che vuoi!** 'Mit akarsz tőlem!' Türelmetlen értetlenséget kifejező felkiáltás és gesztus: az ujjhegyeket összeérintve és felfelé tartva kezüket rázogatták. A gesztusokról önálló szócikket is találunk a szótárban (**gesto**). Ezek bemutatása nagyon kifejező, szellemes rajzok segítségével történik. Feltétlenül érdemes kiemelni, hogy a gesztusok ismertetése és a rajzos illusztrációk nemcsak a szótár anyagának gazdagságához és sokoldalúságához járulnak hozzá, hanem az olasz nyelv és kultúra egyik nagyon fontos elemét mutatják be: a gesztusok jelentőségét hangsúlyozzák, valamint megismertetnek jelentésükkel és használatukkal. A rajzos illusztráció megkönnyíti a gesztusok megismeré-

sét és megértését, és szemléletes, ötletes újdonságként jelenik meg a kulturális szótárak világában.

Az anyag tagolásáról a szerző maga is ír az Előszóban: a szerkesztés során törekedtek arra, hogy a szorosabban összefüggő dolgok egymás mellé kerüljenek (az összefüggés hangsúlyozása érdekében), mégis ragaszkodtak a szótár szerző elveinek betartásához. Példaként a maffiával kapcsolatos ismereteket említi (húszegynéhány szócikkről van szó): besorolhatók lettek volna ezek a **Mafia** címszó alá, ebben az esetben azonban bizonyos információk visszakereséséhez névmutatóra lett volna szükség.

A szócikkek típusát tekintve a kötet hagyományos szócikkeket tartalmaz. A szócikk első eleme minden esetben az olasz nyelvű címszó, amely lehet egyetlen szó, kifejezés, frazéma. Az ezután következő elem főnevek esetében használatos: *f* vagy *m* betűjelzések tájékoztatnak a főnév neméről (a rövidítés jelentését sehol nem adják meg, ezért aki nem beszél olaszul, vagy kevésbé tájékozott a nyelvészeti kérdésekben, annak okozhat némi fejtörést a jelzés). A címszó magyarázata, a szócikk lényegi része magyar nyelven olvasható (olasz-magyar kulturális szótárról van szó, kulturális szótárak esetén ez a szokásos eljárás: forrásnyelven megadott címszó, célnyelven – annak a kultúrának a nyelvén, amely a munka célközönsége – íródott szócikk). Amennyiben a címszónak magyar nyelven egyértelműen megadható ekvivalense van, azt közli elsőként a szócikk. A szócikkekről minden esetben elmondható, hogy részletesen és pontosan meghatározza és értelmezi az adott címszó jelentését és jelentőségét az olasz kultúrában. Amennyiben a magyarázat során említést tesz olyan jelenségekről, amelyek önálló címszóval rendelkeznek, azokat utalás jelzi. A címszóhoz kapcsolódó egyéb címszavakról (melyek tartalma kapcsolódhat az adott címszóhoz) a szócikk végén tesz utalást. Pl.: **caffè □cappuccino**.

Az egyéb, kapcsolódó címszavak után már csak egyetlen információ fordulhat elő, ez pedig a más kultúrák elemeit összegyűjtő egyéb kulturális szótárakra való utalás. Ez olyan módon segítheti, árnyalhatja, vagy akár ki is egészítheti egy szócikk tartalmának megértését, hogy az adott címszónak az olasz kultúrában való helyének és jelentőségének meghatározásához más kultúrákban keres hasonló jelentésű és jelentőségű példát.

„**Seicento** f. a □**FIAT** 1955-ben piacra dobott típusa, az első gépkocsi, mely nagyobb tömegek számára is elérhető volt. ... ⇨ **magyar: Tra-bant**”

A szócikken belül a kiemelések, valamint az idézetek (mind olasz, mind magyar nyelven) kurzívan olvashatók. Az olasz nyelvű idézetek magyar fordítása az eredeti idézet után, szögletes zárójelben található.

A mezoszerkezet rövid jellemzésével a kötetben található utalásokat, különböző szövegek közötti viszony jelzését emelem ki elsőként. Kétféle nyilat alkalmaz a szerző az utalások jelzésére. Az egyik (□) minden esetben egy másik, a kötetben szereplő címszóra utal, és kétféle formában fordul elő: 1. a szócikken belül, a nyíllal jelezve a vastagon szedett címszóra való utalást – ez abban az esetben fordul elő, ha a magyarázat során felmerül olyan jelenség, amelyről

önálló szócikk olvasható; 2. a szócikk végén – azt jelezve, hogy a fenti szócikk értelmezéséhez egyéb címszó magyarázatát is érdemes figyelembe venni az adott szócikk kiegészítéseként, a kettő között tartalmi kapcsolat van.

A másik típusú nyíl minden esetben egy másik kultúra elemeit feldolgozó, másik kulturális szótár szócikkére utal, amely az adott kultúrában az olaszhoz hasonló jelentéssel és jelentőséggel bír, például:

„**accademia** ⇔ **angol: Royal Academy**”

A fejlécen olvasható szavak tájékoztatják az olvasót az adott oldalpáron található első és utolsó címszóról, a tájékozódás megkönnyítése érdekében.

A szótár tartalmát megvizsgálva azt látjuk, hogy a feldolgozott anyag nagyságáról, a címszavak számáról a szótár nem közöl adatokat. Az anyag összetételét tekintve a címszavak között egyaránt találhatók szavak, kifejezések, frazeológiai egységek.

A szótár felhívja a figyelmet a tájnyelvi kifejezésekre (pl. Olaszország mely részén alakult ki és használatos az adott szó vagy kifejezés – pl. **schei**: Veneto tartományban a pénz neve, tájnyelvi szó), szükség esetén megadja a stílusréteget (pl. **stronzo**: ’szemétláda’, ’szarjancsi’ ; sértő kiszólás, a szlengben használatos).

A szerző nem foglalkozik a kiejtés problémájával, elvétele esik szó a kiejtés-változatokról (pl. **cafone** címszó alatt), pedig a kulturális szótár esetén az olvasó számára idegen nyelven szerepelnek a címszavak, a fogalmak, szükségessé lehetnek tehát a kiejtésről szóló adatok. Hasznos, sőt kívánatos, hogy egy kulturális szótár is szót ejtsen az általa bemutatott kultúra nyelvének kiejtési szabályairól, ezt ebben az esetben hiányolom (nagyon jól működik ez például Juhász Zsuzsanna szótárában). Szó esik viszont az olasz szavak hangsúlyozásának szabályáról, és aláhúzással jelzik azt a speciális esetekben (pl. **Pinocchio**).

A kulturális szótár igazi jelentőségének hangsúlyozásához feltétlenül szót kell ejteni a reáliákról és a szavak konnotatív jelentésének fontosságáról. A kulturális reáliákat vizsgáló munkájában Valló Zsuzsa a szavak konnotatív jelentését olyan másodlagos mellékjelentésként határozza meg, amelyben „a közösség közös tudása, történelmi, kulturális tapasztalata vagy éppen az egyén dolgokhoz való sajátos (asszociatív, emotív stb.) viszonya megnyilatkozik” (Valló 2000: 38). Ha ezen belül kiemelem a közösség közös tudását, kulturális tapasztalatát és a világ dolgaihoz való sajátos viszonyát, jól megközelíthető egy kulturális szótár lényege. Még jobban megközelíthető ez, ha figyelembe vesszük, hogy az erősen kultúrafüggő szavak „ekvivalens nélküli lexikai elemek” (Klaudy 1994: 25), olyan nyelvi megnyilvánulások, „amelyekben kifejeződik az adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga” (Lendvai 2005: 68), tehát nincs feltétlenül pontos megfelelőjük egy másik nyelvben. Mégis meg kell találni a módját, hogy az egyes kultúrákhoz kötődő jelenségek más kultúrában is érthetővé válhassanak, és ennek a feladatnak a felvállalója éppen egy kulturális szótár.

A címszavak fontos részét képezik a frazeológiai elemek, amelyeket szintén a kultúra nyelvi hordozóiként tarthatunk számon – pl. **Paganini non ripete**.

Lehetőség szerint a kötet igyekszik pragmatikai adalékokkal is szolgálni a releváns esetekben.

Érdemes kiemelni – Sztanó László maga is hangsúlyozza az *Előszó*ban –, hogy a szótár idézetek egész sorát szerepelteti, amelyek az Itáliában utazók tollából származnak, hiszen Itália „kétféleképpen létezik: olyan, amilyen, és olyan, amilyennek látják” (Például lásd: □ **Grassa** Bologna állandó jelzője címszó alatt).

A szótár tartalmának konkrét felhasználhatóságáról elmondható, hogy gazdag, sokoldalú gyűjtemény született az olasz kultúrához, identitáshoz kapcsolódóan. Az anyag válogatása gondos munkáról árulkodik – a kiválasztás elveit maga a szerző is hangsúlyozza: nem kívánt a különböző szakterületeknek enciklopédikus, összegző céllal megfelelni, azonban igyekezett felsorakoztatni az identitás és kultúra valamennyi olyan elemét, amely az „átlagos olasz műveltség részét képezi”, és amelyek leginkább érdeklődésre tarthatnak számot az olasz kultúra iránt érdeklődők körében.

Sztanó László munkáját mindenkinek ajánlom, aki szereti és szeretné jobban megismerni Itáliát, az olasz életet és identitást. Ajánlom ezen kívül fordítóknak, akik az olasz kultúra nehezen fordítható elemeihez nyerhetnek általa hasznos segítséget, valamint az olasz nyelv tanításának és az olasz kultúra közvetítésének hasznos segédanyagaként – feltétlenül kijelenthető, hogy a sokoldalúan felhasználható, lebilincselő és gazdag ismeretanyagot felölelő kötet az említett területeken (is) hasznos kézikönyv lesz.

Irodalom

- Bart I. 1995, 2002. *Magyar-angol kulturális szótár*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Fóris Á., Rihmer Z. 2007. A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány* IX.évf. 1. szám. 109–113.
- Gy. Horváth L. 1999. *Japán kulturális szótár*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Györffy M. 2003. *Német-magyar kulturális szótár*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Juhász Zs. 2007. *Olasz élet – olasz kultúra*. Budapest: Holnap Kiadó.
- Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Lendvai E. 2005. Reáliafelfogások napjaink magyar fordításelméletében. In: Dobos Cs., Kis Á., Lengyel Zs., Székely G., Tóth Sz. (szerk.): „Mindent fordítunk, és mindenki fordít”. *Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*. Bicske: SZAK Kiadó. 67–71.
- Soproni A. 2008. *Orosz kulturális szótár*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Sztanó L. 2002. *Az ezernevű város – Bologna*. Budapest: Pallas Stúdió–Attraktor Kft.
- Valló Zs. 2000. A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány* II.évf. 1. szám, 35–49.